

Jezikovna opremljenost na področju prevajanja, tolmačenja in jezikovne mediacije

Empirični podatki kot podlaga za jezikovnonačrtovalne dokumente

K sodelovanju pri ciljnem raziskovalnem projektu Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov, sociolingvistični raziskavi pod vodstvom Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (dalje: Ahačič idr. 2017a) ter oblikovanju in izvedbi spletne ankete Ahačič idr. 2017b nas je spodbudilo med drugim pomanjkanje poglobljenih in dovolj obsežnih raziskav uporabniških potreb **na področju dvo- in večjezične (tj. medjezične) opremljenosti** v Sloveniji. Tu do danes **ni bilo usklajene jezikovne politike**, saj se v dokumentih, ki zadevajo jezikovno načrtovanje v Sloveniji, piše takorekoč samo o opremljenosti in ciljeh, ki zadevajo poučevanje tujih jezikov v formalnem izobraževanju. Poleg tega se z razvojem tehnologij pojavlja potreba po **pregledni in smiselni kategorizaciji jezikovnotehnoloških orodij**, tako vsebinsko kot tudi z vidika prepletenosti javnega interesa ter komercialnih interesov posameznih akterjev, zlasti z namenom zagotavljanja transparentnosti pri financiranju jezikovnotehnoloških projektov. Strategije in predvidene akcije za medjezično opremljenost v naslednjih nekaj letih so problematične, saj sredstev za izdelavo **kvalitetnih medjezičnih virov**, ki so po mnenju naših anketirank in anketirancev med najbolj potrebnimi, ni predvidenih. Ne nazadnje, treba je končno nasloviti **problem statusa prevajalcev** in drugih jezikovnih delavcev **ter regulacije prevajalskega poklica**, kar prav tako sodi v širši okvir jezikovne politike za večjezičnost. Upamo, da bo prav Bela knjiga o prevajanju uvod v jasno definirana prizadevanja in konkretne akcije za ustavitev vseh tistih trendov, ki pomenijo degradacijo poklica in slabšanje delovnih razmer, ne le v prevajalstvu, ampak tudi med jezikovnimi delavci na splošno.

V nadaljevanju podrobneje predstavimo podsklop **Jezikovna opremljenost na področju tujih jezikov**,¹⁷ ki naslavlja nekatera zgornja vprašanja in v katerem smo raziskovali uporabo medjezičnih virov in orodij, zlasti slovarjev, drugih leksikalnih virov in elektronskih besedilnih korpusov. V spletni anketi smo se osredotočili na analizo potreb, navad, strategij (in uporabniške izkušnje), povezanih z rabo posameznih kategorij jezikovnih virov in orodij (pogostost rabe, uporabnost, preference glede prenosnika in vrste vira oz. orodja itd.), ter na odnos uporabnikov do obstoječe jezikovne opremljenosti in nadaljnjih prioritet. Spletno anketo je izpolnilo **369 specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja**. Po analizi pridobljenih podatkov so bile pripravljene smernice za novi nacionalni program za jezik. Izraz infrastruktura na tem mestu zajema jezikovne vire in orodja ter jezikovne tehnologije. Pri pripravi ankete smo preučili jezikovnonačrtovalne dokumente, zlasti Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 ([ReNPJP1418](#)) in Akcijski načrt za jezikovno opremljenost za obdobje 2014–2018 (dalje: [ANJO2014–2018](#)) na področju tujih jezikov oziroma večjezičnosti, znotraj tega tudi pravni okvir, ki je potreben za uresničevanje veljavne jezikovne politike. Že v času oblikovanja omenjenega akcijskega načrta in pred tem smo lahko opažali pomanjkanje empiričnih podatkov o potrebah in pričakovanih slovenskih govork in govorcev, ki niso vezani na formalni pedagoški proces, zlasti specializiranih uporabnikov oz. jezikovnih strokovnjakov. Ti uporabniki so praviloma izključeni iz razprav o prioritetenih nalogah jezikovne politike tudi in še posebej na področju večjezičnosti. Posledično se načrtovanje opremljenosti prireja parcialnim interesom, namesto da bi se potrebe prevajalcev in tolmačev na čim bolj objektivne načine ugotavljalo in nato z določeno odločevalsko težo vključevalo v jezikovno načrtovanje.

Vzorec

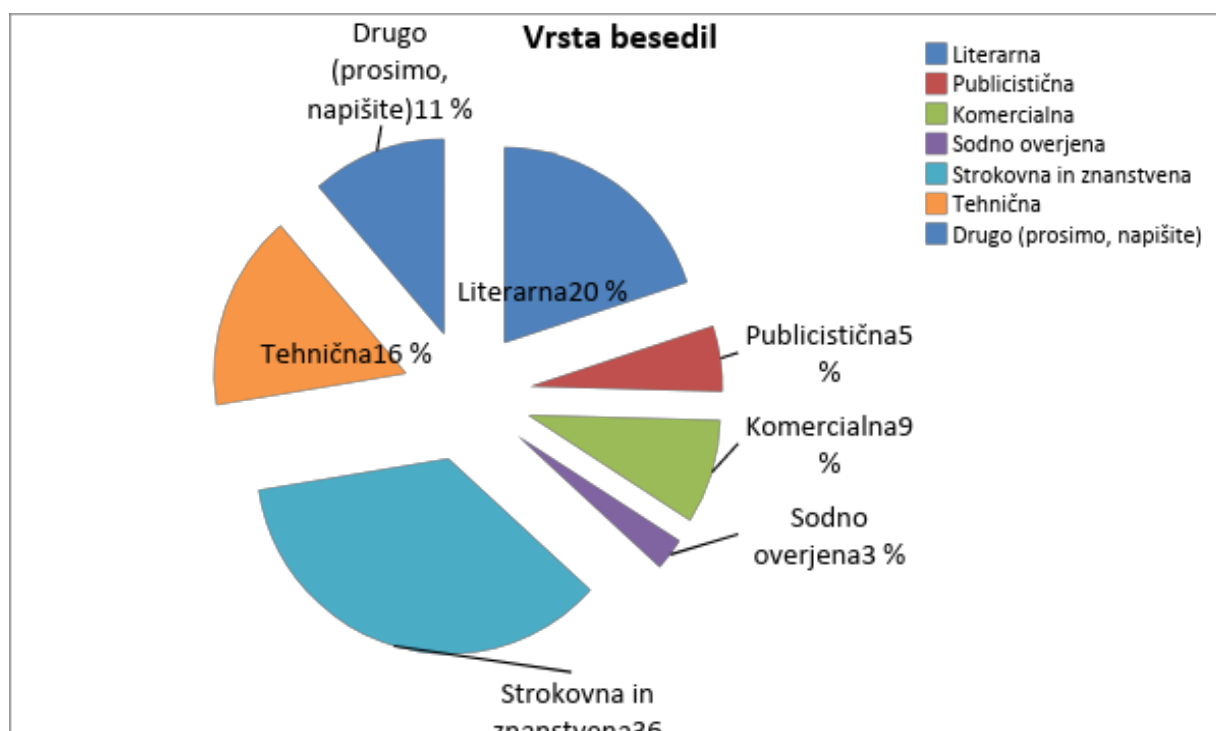
O uporabi virov, navadah in potrebah prevajalcev in tolmačev smo anketirali ciljne skupine, med drugim strokovna združenja, npr. Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije, Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije, Društvo književnih prevajalcev Slovenije, Združenje konferenčnih

¹⁷ Sklop »Jezikovna opremljenost in jezikovni opis« je bil nadalje razdeljen v tri podsklope: Jezikovna opremljenost in jezikovni opisi v slovenskem jeziku, Jezikovna opremljenost na področju tujih jezikov in Tehnološki vidik jezikovne opremljenosti. V nadaljevanju predstavljeni rezultati ankete so povzeti po Šorli 2018 (gl. bibliografijo).

tolmačev, Društvo filmskih prevajalcev, Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade RS (GSV).¹⁸ Člani in članice teh združenj so bili neposredno povabljeni k sodelovanju prek ustreznih poštnih seznamov, forumov in relevantnih jezikovnih spletnih strani. Zaradi izjemnega obsega in razvejenosti raziskave kot celote nismo mogli natančneje raziskati navad, potreb in stališč vseh specializiranih skupin, tj. jezikovnih strokovnjakov, ki redno oz. kontinuirano proizvajajo besedila za javno rabo in ki so pri tem tudi v stiku s tujimi jeziki, oziroma vseh, ki so najbolj aktivno in najpogosteje udeleženi v procesih medkulturne jezikovne izmenjave, denimo na področjih publicistike, novinarstva, lektorstva, uredništva, literature, oglaševanja, stikov z javnostmi, prava in upravno-administrativnega dela itd., pa tudi splošnih uporabnikov, ki niso odgovarjali na specifična vprašanja v povezavi z rabo tujejezičnih virov in prevajalskih orodij. V povezavi z rezultati ankete, ki jih predstavljamo spodaj, je treba poudariti, da smo uporabniške navade in potrebe, povezane s prevajalskim procesom in drugimi praktičnimi okoliščinami rabe tujih jezikov, lahko raziskovali le v okviru omejenih možnosti. Pripravljena vprašanja, ki bi omogočila tudi vpogled v dnevno (družbeno) realnost jezikovnih strokovnjakinj in strokovnjakov, kot so oblike zaposlitve, delovni pogoji, stopnja profesionalne avtonomije, družbeni status itd., zaradi obsežnosti ankete na koncu niso bila vključena v našo raziskavo, čeprav so s temo jezikovne opremljenosti in jezikovne politike tesno prepletena. Zahvaljujoč raziskavam [B. Pregelj](#), ki se je osredotočila prav na to tematiko, imamo danes na voljo tudi te podatke.

Izsledki raziskave o navadah in potrebah specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja

Že v postopku uporabniškega profiliranja smo zastavili naslednji vprašanji: pri prvem anketiranec/-ka opredeli, katere vrste besedil najpogosteje prevaja/tolmači, pri drugem pa, kako dolgo se ukvarja s svojim poklicem ali profesionalno dejavnostjo na področju prevajanja in tolmačenja oz. jezikovne mediacije.

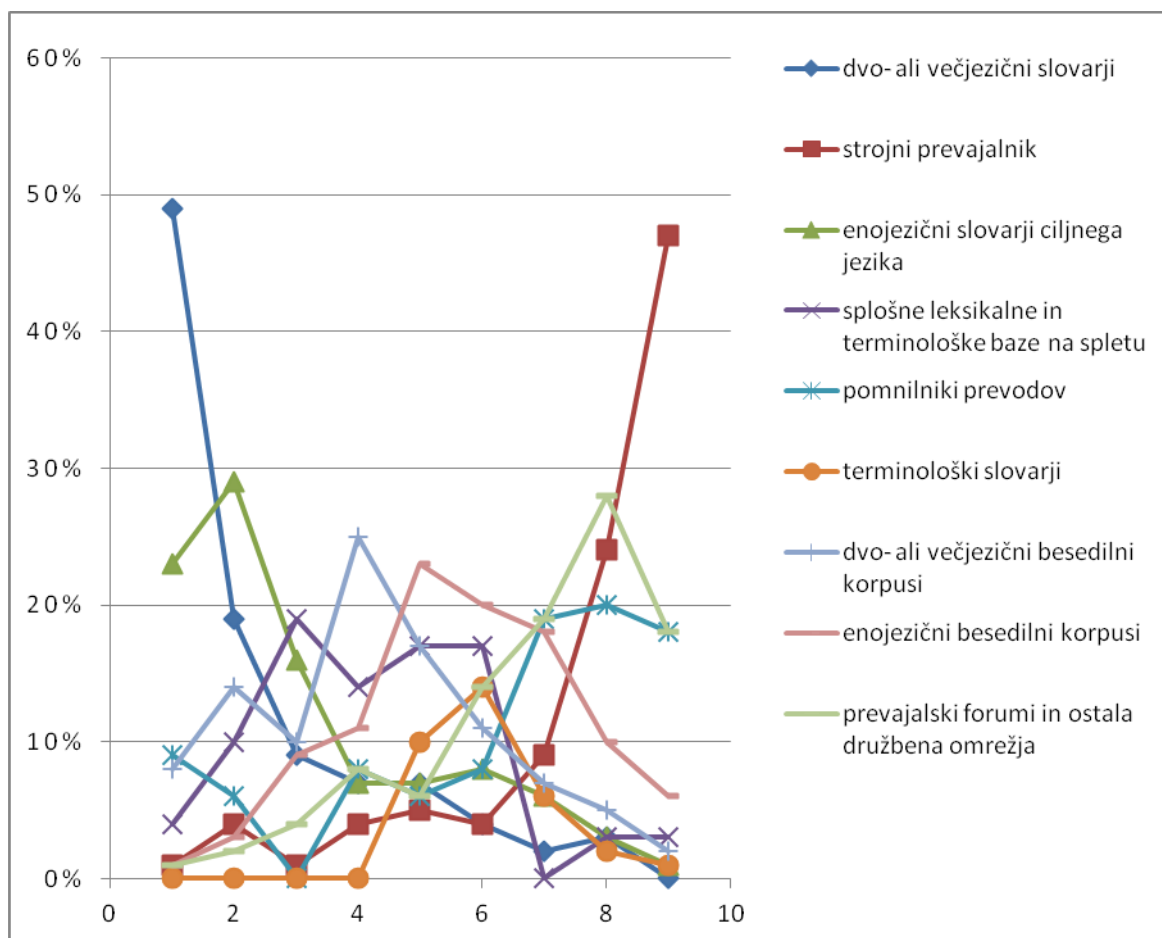

Slika 1: Struktura anketirancev glede na vrsto besedil, s katerimi povečini delajo

Odgovori na vprašanje o **najpomembnejših jezikovnih priročnikih, virih in prevajalskih orodjih** pričajo o vsakdanji praksi prevajalcev prek pomembnosti, ki jo ti pripisujejo posameznim skupinam virov in orodij. Izstopajo tri skupine, ki so bile med vsemi v povprečju najvišje ovrednotene: na prvo mesto so uporabniki največkrat uvrstili medjezične, torej dvo- in večjezične slovarje (49 %), na drugo enojezične slovarje ciljnega jezika (29 %) in na tretje

¹⁸ Potrebno je omeniti, da v kategorijo, ki jo določa naslov in jo obravnavamo v nadaljevanju, niso vključeni prevajalci in tolmači slovenskega znakovnega jezika, ker so bili ti obravnavani samostojno v ločeni kategoriji.

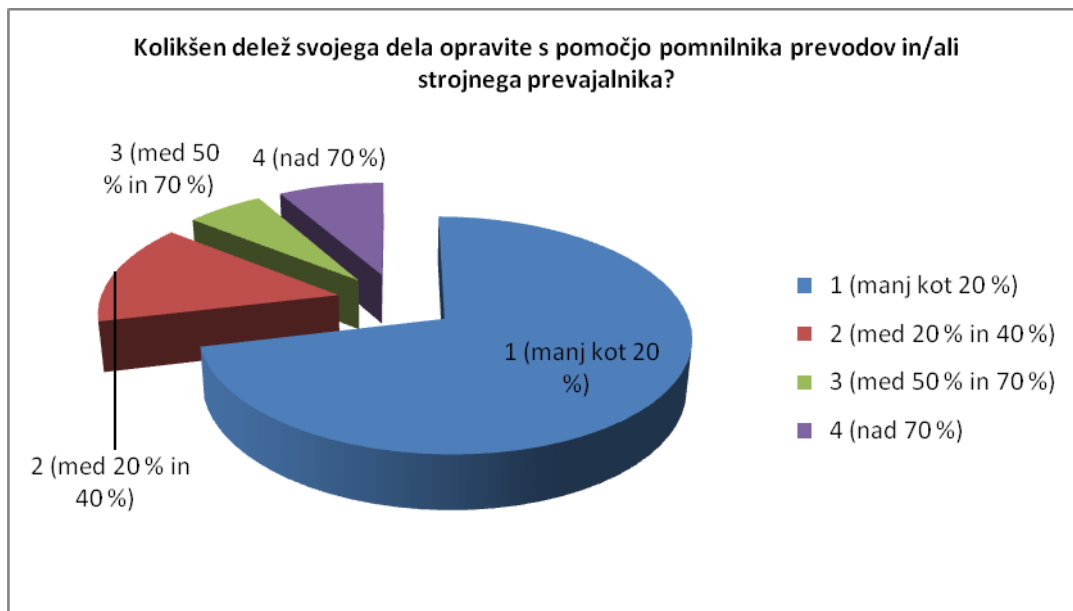
terminološke slovarje (28 %). Obenem so bile te tri skupine najmanjkrat izbrane kot najmanj pomembne. Skoraj polovica anketirancev (49 %) je torej izbrala medjezične slovarje kot najpomembnejši vir pri svojem delu (nato pa še 19 % kot drugi in 9 % kot tretji najpomembnejši vir).

Slika 2: Prikaz deležev med specializiranimi uporabniki na področju prevajanja in tolmačenja pri uvrstitvi virov in orodij na lestvici pomembnosti od 1 (najpomembnejši) do 9 (najmanj pomemben)

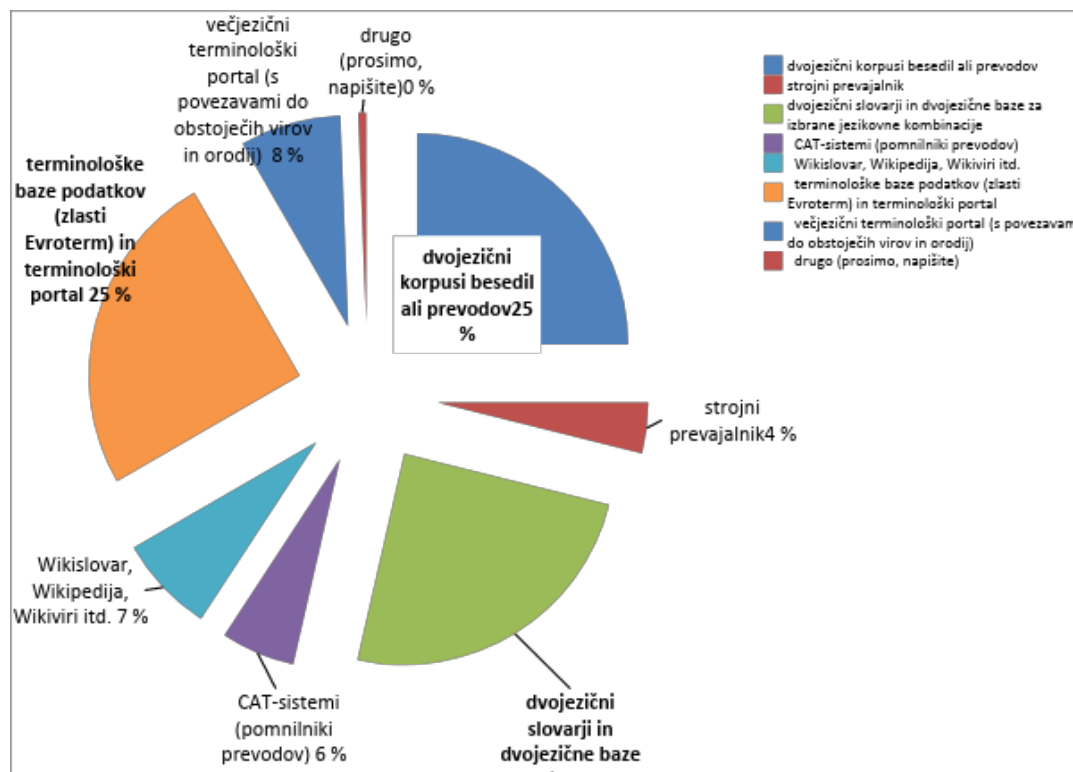
Iz odgovorov na vprašanje, **ali pri razreševanju jezikovnih dilem najprej zastavijo vprašanje na prevajalskem forumu oz. v jezikovni svetovalnici ali se za to odločijo šele po tem, ko niso našli želene informacije v primarnem viru, na primer slovarju ali podatkovni bazi**, kjer smo zabeležili 100 % za možnost 2 »Najprej posežem po primarnih virih«, lahko sklenemo, da se pomen standardnih priročnikov in virov za specializirane uporabnike na področju prevajanja in tolmačenja kljub možnosti uporabe relevantnih strokovnih forumov nikakor ni zmanjšal.

Odgovori na vprašanje, **kolikšen delež svojega dela opravijo prevajalci s pomočjo pomnilnika prevodov in/ali strojnega prevajalnika**, kažejo izrazito prevlado tistih uporabnikov (71 %), ki na vprašanje odgovorijo, da »manj kot 20 %«. Sledijo tisti, ki navedejo »med 20 % in 40 %« (14 %), nato še skupina »med 50 % in 70 %« (6 %) in nazadnje »nad 70 %« (teh je 8 %). Uporaba strojnega prevajalnika in pomnilnikov prevodov v vsakodnevni praksi prevajalcev, zajetih v tukajšnji vzorec, torej ni zelo razširjena, predvsem pa ni konkurenčna drugim virom in orodjem.

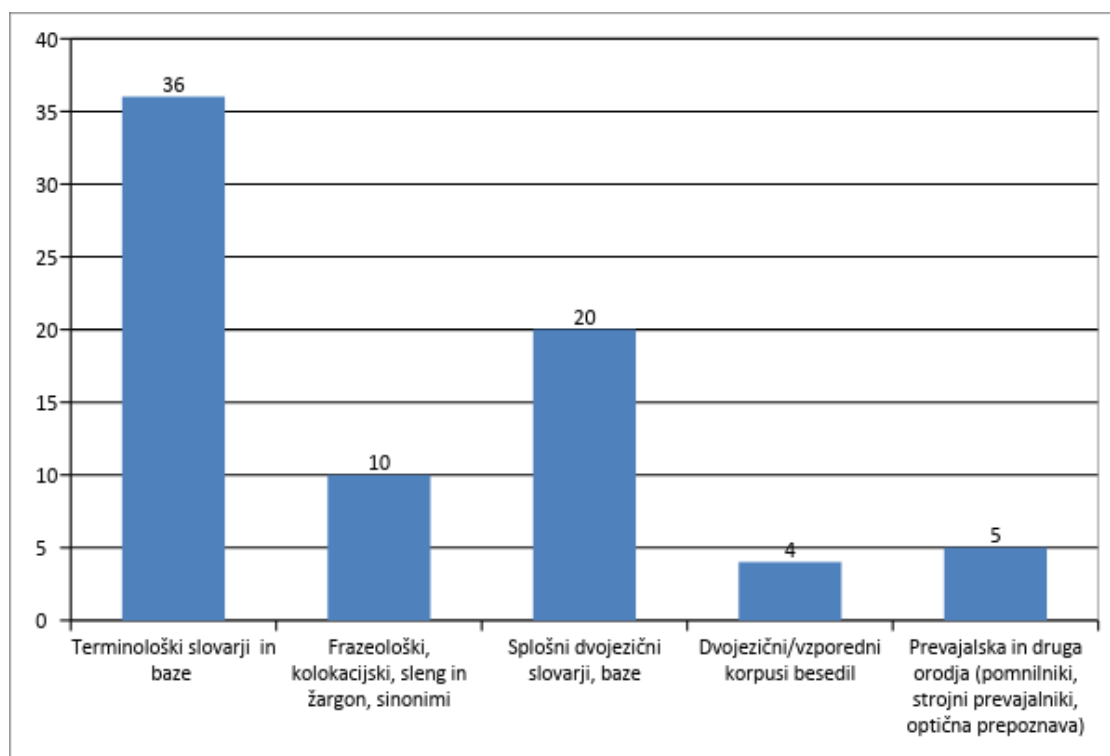
Slika 3: Delež prevodov, ki jih specializirani uporabniki na področju prevajanja in tolmačenja opravijo s pomočjo pomnilnika prevodov in/ali strojnega prevajalnika

Na vprašanje, **katere vire in/ali orodja na področju večjezične opremljenosti za slovenske uporabnike bi bilo treba nadgraditi najprej, tj. v obdobju naslednjih 5–10 let**, ki se najbolj neposredno navezuje na potrebe specializiranih uporabnikov in opremljenost za tuje jezike in je zato tudi ključno za načrtovanje ustrezne jezikovne infrastrukture, smo dobili odgovore, ki kažejo, da izstopajo predvsem tri kategorije (skupaj skoraj 75 %). To je v veliki meri skladno z rezultati nekaterih prej zastavljenih vprašanj: dvojezični slovarji in podatkovne baze za izbrane jezikovne kombinacije (25 %), terminološke baze podatkov (zlasti Evroterm) in terminološki portal (25 %), poleg teh še dvojezični korpusi besedil oz. prevodov (25 %).

Slika 4: Prioritete za nadgradnjo v naslednjih 5–10 letih po mnenju specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja

Na vprašanje odprtega tipa, **kateri vir in/ali orodje prevajalci in tolmači pri svojem delu najbolj pogrešajo glede na svoje strokovno področje in vrsto besedil**, smo dobili odgovore, ki smo jih nato združili v pet večjih skupin: **A** terminološki slovarji in podatkovne zbirke (48 %); **B** specializirani slovarji: frazeološki, kolokacijski slovarji, slovarji slenga in žargona, slovarji sinonimov (13,3 %); **C** splošni dvojezični slovarji in zbirke (26,6 %); **D** dvojezični korpusi (5,3 %); **E** prevajalske in druge tehnologije (LT) (6,6 %). Največji primanjkljaj je torej, kot kaže naslednji graf, na področju terminoloških slovarjev in zbirk, sledijo dvojezični slovarji in zbirke.

Slika 5: Rezultati za vprašanje »Kateri vir in/ali orodje pri svojem delu najbolj pogrešate glede na svoje strokovno področje in vrsto besedil?« (po številu odgovorov)

Sklep in povzetek

Cilj opisanega sklopa raziskave Ahačič idr. 2017b je bil preveriti nekatere predpostavke in ocene potreb, ki zadevajo zlasti opremljenost na področju večjezičnosti v Republiki Sloveniji. Med prioriteta, kot jih določa ANJO2014–2018, ki naj bi bile javno (so)financirane, so največ podpore dobili (dvojezični) korpusi, medtem ko imata vzpostavitev novega večjezičnega portala in razvoj strojnega prevajalnika v primerjavi z drugimi skupinami virov in orodij izjemno nizko podporo. Specializirani uporabniki največji pomen konsistentno pripisujejo trem infrastrukturnim enotam: **medjezičnim slovarjem, enojezičnim slovarjem in terminološkim slovarjem/podatkovnim zbirkam**. Prav tako so, kot se je izkazalo, medjezični in terminološki viri zelo pomembni za splošne uporabnike, saj so med vsemi slovenskimi temeljnimi viri medjezični slovarji na tretjem mestu, le za Slovarjem slovenskega knjižnega jezika in Slovenskim pravopisom, terminološki viri pa na četrtem mestu. Med poglavitnimi ugotovitvami so tudi:

- V anketi so bile zastopane vse najpomembnejše kategorije prevajalcev, vključno s književnimi prevajalci, kar pomeni realen odraz potreb in pričakovanj celotnega spektra prevajalske profesije, saj se lahko potrebe prevajalcev različnih besedilnih vrst med seboj občutno razlikujejo. Največ (36 %) je sicer odgovarjalo tistih, ki se ukvarjajo s strokovnimi in tehničnimi besedili, sledijo literarni (20 %) in tehnični (16 %) prevajalci, nato prevajalci publicističnih (9 %) in sodno overjenih (5 %) besedil.
- Omeniti velja predvsem izkazano stabilno rabo dvojezičnih in splošnih enojezičnih slovarjev kot dveh najpogostejših tipov prevajalskih virov; podobne ugotovitve glede rabe slovarjev zasledimo tudi v nekaterih predhodnih raziskavah, denimo v Hirci 2013 (med 20 študenti in študentkami prevajalstva; prvi del je potekal leta 2005, drugi 2012) in v Čibej idr. 2015, ki analiza 100 relevantnih objav v skupini Prevajalci, na pomoč!

na Facebooku.

- Raziskavi Ahačič idr. 2017b ter Čibej idr. 2015 navajata podobne zaključke glede pomena terminoloških virov, ki se kaže v Čibej idr. 2015 kot najbolj ključen. Tudi v naši raziskavi so ti po pomembnosti, pogostosti uporabe in prioritnosti razvoja/nadgradnje vseskozi med prvimi tremi kategorijami virov in orodij.
- Iz rezultatov raziskave tudi izhaja, da prevajalskih tehnologij, na primer strojnega prevajalnika, ni smiselno uveljavljati v okviru načrtov za jezikovno opremljenost kot nadomestek za slovarje ali katero koli drugo uveljavljeno oz. splošno razširjeno jezikovno orodje. Glede na številne potrebe in možnosti bi morale biti »jezikovna načrtovalna naloga na infrastrukturnem področju jasno hierarhizirane glede na prioriteto in vrstni red izvedbe« (Ahačič 2017a).

Zbrani podatki so morda nekoliko presenetljivi predvsem glede na ugotovitve nekaterih preteklih raziskav, ki sugerirajo, da **mlajši uporabniki** opuščajo rabo klasičnih slovarjev in se raje obračajo k (neavtorskim) oblikam spletnih virov in orodij (npr. Gorjanc 2014). Po drugi strani to ne preseneča, saj lahko sklepamo, da se potreba po virih, ki so obenem praktično in pedagoško usmerjeni, zmanjšuje premo sorazmerno z večanjem delovnih izkušenj. Ne glede na izkušnje pa vsi specializirani uporabniki izkazujejo dvojezičnim slovarjem relativno največjo podporo med vsemi prevajalskimi viri in orodji. Pri primerjavi odgovorov je zaznati tudi trend, ki nakazuje, da so uporabniki, ki imajo manj izkušenj, torej – sklepamo – mlajši uporabniki, bolj naklonjeni uporabi sodobnih orodij, kot je strojni prevajalnik, vendar pa ta sprememba ni zelo očitna. Statistično še vedno izrazito prevladujejo tisti, ki strojnemu prevajalniku pripisujejo najmanjši oziroma majhen pomen. Rezultati pri vprašanju, ki opredeljuje pomen strojnega prevajalnika med **prevajalci in tolmači**, so nedvoumni. Kažejo, da 71 % uporabnikov, ki smo jih zajeli v naš vzorec, opravi manj kot 20 % svojega dela s pomočjo avtomatiziranega prevajanja. Ta podatek bi bilo smiselno še nadalje raziskati, obenem pa ga je treba upoštevati pri oblikovanju prihodnjih akcijskih načrtov oz. korigiranju obstoječega, saj so tam zapisani cilji diametralno nasprotni potrebam in prioritetam skupine specializiranih uporabnikov, kot jih beleži raziskava. Prav specializirani uporabniki so namreč tisti, ki prednosti in slabosti dela s posameznimi tehnologijami najbolj poznajo. Zavedamo se, da nam odgovori na to vprašanje niso omogočili vpogleda v to, zakaj specializirani uporabniki kljub načelni splošni razširjenosti prevajalskih tehnologij te večinoma uporabljajo v sorazmerno majhnem deležu. Možna sta vsaj dva (skrajna) odgovora: a) prevajalci si s tovrstnimi orodji ne pomagajo, ker menijo, da so premalo uporabna in učinkovita, ali ker imajo predsodke in jih zato zavračajo, ali b) prevajalci bi takšna orodja z veseljem uporabljali v večji meri, vendar jim za zdaj bodisi niso dostopna bodisi še niso dovolj razvita in izpopolnjena. Iz raziskave torej izhaja, da ne smemo na račun razvoja strojnih orodij opustiti drugih področij jezikovne opremljenosti – kot kaže praksa, so primarna prevajalska orodja še vedno slovarji, različne večjezične, tudi terminološke baze, tezavri, korpusi ipd. in vsa infrastruktura, ki je namenjena zvišanju kompetenc pri medjezičnem posredovanju.

Raziskava, vključno s segmentom prevajanja in tolmačenja, ki smo ga podrobneje predstavili v tem prispevku, zagotovo ni povsem brez slabosti – te smo opisali –, vendar to velja za vse ankete, še zlasti takšne, ki zajemajo primerljivo število respondentov in širok nabor ciljnih publik. V bodoče bi veljalo, tudi glede na dejstvo, da so vsebina, prikaz podatkov, pričakovanja in potrebe uporabnikov (digitalnih) jezikovnih virov še vedno slabo raziskani, vložiti več navora v kombinirane raziskave, ki bi uporabljale tako metode opazovanja kot eksperimente in anketiranje. Nezanemarljivo je gotovo tudi dejstvo, da gre pri Ahačič idr. 2017a za eno najširše zastavljenih in najbolj interdisciplinarnih raziskav o potrebah uporabnikov do zdaj, ki je prinesla množičen odziv, s tem pa tudi množico podatkov o številnih vidikih in posebnostih jezikovne situacije v Sloveniji in zunaj njenih meja.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, idr., 2017a: [Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo](#). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr.
- AHAČIČ, Kozma, 2017b: Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša idr.
- ČIBEJ, Jaka, GORJANC, Vojko, POPIČ, Damjan, 2015: Vloga jezikovnih vprašanj prevajalcev pri načrtovanju novega enojezičnega slovarja. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL. 168–181.
- GORJANC, Vojko, 2014: [Slovar slovenskega jezika v digitalni dobi](#). Irena Grahek, Simona Bergoč (ur.): E-zbornik posveta o Novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS.

- HIRCI, Nataša, 2013: Changing trends in the use of translation resources: the case of trainee translators in Slovenia. *ELOPE* 10. 149–165.
- ŠORLI, Mojca, 2018: [Uporabnik jezikovnih virov in orodij kot objekt ali subjekt jezikovne politike? : področje prevajanja in tolmačenja](#). *Slavia Centralis*, letn. 11, št. 2. 233–250.
- ŠORLI, Mojca, LEDINEK, Nina, 2017: [Language policy in Slovenia: language users' needs with a special focus on lexicography and translation tools](#). Iztok Kosem idr. (ur.): *Electronic lexicography in the 21st century : proceedings of eLex 2017 Conference, 19-21 September 2017, Leiden, The Netherlands*. Brno: Lexical Computing. 377–394.